

Кучерук О.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний педагогічний університет)

Сучасні технології навчання мови як методична проблема

Одним із пріоритетних завдань шкільної мовної освіти є модифікування загальнопедагогічних технологій в конкретні методичні моделі. Незважаючи на це, дуже часто в масовій практиці навчання мови переважає формальний, деякою мірою спрощений, підхід, недооцінюється роль рідної мови у формуванні духовної, гармонійно розвинутої мовної особистості, обмежено застосовуються нові технології навчання учнів.

Причини такої проблемної ситуації знаходимо в поясненні С.П.Бондар: «...у вчителя до цього часу існує психологічний бар'єр до нового, інноваційного. Цей бар'єр проявляється у його скутості, як у мисленні, так і в діях», а також дається ознаки недостатня поверхова обізнаність учителів з новими педагогічними технологіями, їх широкою різноманітністю [4, с.5].

Мета нашої статті полягає в розкритті загальних положень, на основі яких формується процесуальна модель сучасної парадигми мовної освіти, а також особливостей технологічного підходу до навчання мови.

Філософія освіти відповідно до потреб сьогодення ґрунтується на ідеях:

- антропології – вченні про сутність людини, її специфіку, що виявляється в здатності творити (мову, науку, культуру) і при цьому бути витвором культури (Сократ, Л.Фейербах, Е. Ротхаккер, М. Ландман, Е. Кассіпер);
- екзистенціалізму – вченні про внутрішнє буття людини, що визначає неповторність особистості, зокрема й про суб'єктивні переживання щодо етномовної належності як основи життя і процвітання народу, без чого народ приречений на вимирання (М. Хайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Марсель, А. Камю, М. Бердяєв);
- гуманізму - системі ідей, поглядів на людину як найвищу цінність (А.Маслоу, І. Левін);
- синергетики – теорії, згідно з якою учня потрібно розглядати як складну систему, що саморозвивається, а тому не стільки важливо подавати готові знання, скільки створювати в процесі навчання широкі можливості для саморозвитку в межах соціокультурного і духовно простору (Г. Хакен, І. Пригожин).
- концепції ноосфери – системі поглядів на створення такого ноосферного простору, у якому є умови для гармонійного перетворення природного середовища і для появи людини з одухотвореним цілісним мисленням (В. Вернадський, Н. Маслова);
- системи поглядів про традиції і новаторство в освіті – розумінні діалектичного зв'язку між цими категоріями, відповідно до чого педагогічні інновації неможливі без творчого переосмислення традиційного навчання (Д. Гамільтон, Н. Грос, В. Загвязинський, І. Дичківська).

Окреслені в загальних рисах філософські положення становлять методологічні засади вирішення проблеми технологічного підходу до сучасної освіти і свідчать про важливу роль використання сукупності перспективних технологій в організації навчально-пізнавальної діяльності. Відтак виникає потреба в теоретичному осмисленні цієї проблеми з боку лінгвометодики.

Загальновідомо, що рушійною силою, яка спонукає до активізації навчально-виховного процесу, є протиріччя. Необхідність застосування технологічного підходу до мовної освіти на сучасному етапі розвитку вітчизняної школи зумовлюється протиріччями між:

- 1) недостатніми розвивальними можливостями традиційної системи навчання і сучасною соціальною потребою у формуванні цілісної гармонійно розвинутої особистості;
- 2) традиційною системою навчання, спрямованою на формування базових мовних, мовленнєвих знань, умінь, навичок, і об'єктивною потребою у застосуванні нового педагогічного досвіду, інноваційних технологій навчання, орієнтованих на розвиток духовної сфери, посилення комунікативного аспекту у формуванні мовної особистості;
- 3) традиційною системою навчання мови, розвитку мовлення та інтенсивним розвитком інформаційних технологій;
- 4) повільним темпом навчальної діяльності учнів середнього рівня і підвищеним інтересом до мови в обдарованих дітей, пізнавальною активністю учнів високого рівня;
- 5) наявним рівнем навчальних досягнень учнів у сфері мовної освіти і об'єктивною потребою в постійному самовдосконаленні, самонавчанні, саморозвитку.

Організація навчально-виховного процесу, спрямована на вирішення існуючих суперечностей шляхом застосування перспективних технологій, сприяє якісному вдосконаленню мовної освіти.

Аналіз теоретичних досліджень і практичного досвіду роботи вчителів-словесників свідчить, що сьогодні актуальними в навчанні мови є такі напрями технологічного підходу:

- особистісно-діяльнісний (формування мовної особистості школяра як активного суб'єкта навчального процесу в різних видах мовленнєвої діяльності; для реалізації особистісно зорієнтованого змісту

- навчання мови можна застосовувати різні технології, спрямовані на формування лінгвістичного світогляду, розвиток зв'язного мовлення і духовного начала підростаючого покоління);
- системний (розгляд мовних засобів як цілісної системи з урахуванням лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів, що впливають на функціонування мовних одиниць);
  - філологічний (міждисциплінарний, опора на природний зв'язок мови з літературою в процесі навчання);
  - культурологічний (орієнтація на загальнолюдські і національні цінності, використання системи методичних прийомів, спрямованих на пізнання навколишньої картини світу через призму культурологічних понять – духовність, мистецтво, етичні норми, ціннісні орієнтації, культура мовлення та ін.);
  - комунікативно-діяльнісний (моделювання в процесі навчання життєвих і уявних комунікативних ситуацій);
  - продуктивний (залучення учня в активну самостійну пізнавальну діяльність, спрямовану на створення продукту - одержання особистісно значущих тематичних знань і вмінь, збагачення мовно-мовленнєвого досвіду, досвіду ціннісних орієнтацій, творчої діяльності - з подальшою рефлексією й осмисленням навчальної діяльності).

У теорії і практиці навчання розроблено й науково обґрунтовано чимало педагогічних технологій, окремі з яких мають багато спільного стосовно мети, дидактичних дій та засобів. Наприклад, Г. Токмань визначила сучасні педагогічні технології, які доцільно застосовувати у викладанні української літератури: лекційно-семінарська технологія, технологія інтерактивного навчання, сугестопедична навчальна система, технологія концентрованого навчання, продуктивне навчання [6, с. 41-43].

Сьогодні наявні спроби систематизувати педагогічні технології за різними критеріями. Найбільш розгалужену класифікацію педагогічних технологій пропонує Г. Селевко [5, с. 25 - 31]. Викликає інтерес класифікація педагогічних технологій, розроблена С. Бондар на основі семи критеріїв: за характером цілеспрямованості педагогічного процесу, новизни, змісту педагогічного процесу, взаємодії між учителем і учнями, за особливостями операційно-діялісного компонента педагогічного процесу, за способом оцінювання навчальних досягнень, за рівнем застосування в педагогічному процесі [4, с. 35 - 42].

Ураховуючи те, що педагогічна технологія стосується тактики досягнення освітніх цілей, а основними в навчально-виховному процесі є такі елементи, як *мета* і *спосіб* її досягнення, розподілимо види загальнопедагогічних технологій, які мають широкі перспективи застосування в шкільному курсі української мови, на дві групи:

№ з/п	Педагогічні технології	
1.	за характером мети	інформаційно-діяльнісні технології
		особистісно орієнтовані технології
		творчо-розвивальні технології
		технології саморозвитку
		технології виховання
2.	за способом навчання	технології модульного навчання
		технології інтенсивного навчання (шляхом укрупнення дидактичних одиниць в інформаційні, практичні, тестові блоки - блочне навчання, використання опорних конспектів)
		технології випереджувального навчання
		технології диференційованого навчання
		технологія індивідуалізації навчання
		проектна технологія
		дослідницька технологія
		технологія продуктивного навчання
		технологія програмованого навчання
		технологія співпраці (коопероване навчання)
		технології колективного навчання
		ігрові технології
		технології інтерактивного навчання (діалогові технології, зокрема і «діалог культур», групове навчання)
		інформаційні комп'ютерні технології
		технології інтегрованого навчання
тренінгові технології (виконання тестів, мовленнєвих завдань)		
технології досягнення успіху		

Вважається, що навчальна система може бути педагогічною технологією за умови, якщо відповідає таким основним вимогам: концептуальність, системність, керованість, ефективність, відтворюваність. Різні педагогічні технології можуть ґрунтуватися на одній теоретичній концепції, при цьому зберігаючи свої

характерні особливості (мету, цілі, методи і засоби, форми діагностики результатів).

Методична інтерпретація загальнопедагогічних технологій стосовно мовної освіти виявляється у вигляді *лінгвометодичних технологій*, специфіка яких періодично розкривається у фахових журналах, методичних посібниках тощо. Для прикладу назвемо деякі технології:

- технологія навчання мови на основі міжпредметних зв'язків;
- технологія розвитку зв'язного мовлення учнів засобами мистецтва;
- технологія інтенсивного навчання правописної грамотності;
- технологія розвитку умінь і навичок ефективного спілкування на основі комунікативних тренінгів;
- технологія підготовки проєктів на лінгвістичні та культурологічні теми;
- технологія розвитку мовленнєвих умінь і навичок на основі редагування тексту.

У процесі вивчення змістової теми для виконання певного завдання чи вироблення окремих умінь та навичок на заняттях з мови потрібно використовувати *внутріпредметні*, так звані локальні (вузькометодичні) технології. Зокрема, під час вивчення означень чи прикметників з метою збагачення активного словника, розвитку зв'язного мовлення учнів доцільно виконати творче завдання, наприклад: *описати весняну пору року в художньому стилі, використовуючи означення*. Для цього можна використати технологію "Дерево означень". Інструкція для виконання:

1. З'ясувати мовленнєве завдання – *описати весняну пору року в художньому стилі, використовуючи означення*.
2. Розкрити лексичне значення слів *пейзаж, весна* відповідно до завдання.
3. З'ясувати мовні особливості художнього стилю.
4. Дати визначення, що таке означення. З'ясувати, яку роль воно виконує в мовленні, яке означення називається епітетом.
5. Дібрати якомога більше слів-означень для характеристики стану весняної природи, атмосферних явищ (характер погоди).
6. Дібрати якомога більше слів-означень, які передають враження від весняної природи (почуття, відчуття).
7. Заповнити подану схему "Весна" (*схему можна зобразити у вигляді розгалуженого дерева*). У роботі бажано використати словник епітетів.
8. Виконати творче завдання.

Схема

ВЕСНА

Пора року	Звучання	Відчуття		
I				
Трава	Колір	Запах	Стан трави	Враження
I				
Земля	Зовнішні ознаки		Психологічне сприйняття	
I				
Ріка	Колір	Рівень води	Враження про характер течії	
I				
Повітря	Температура		Коливання (рух)	Запах
I				
Сонце	Якість кольору		Передача настрою	

Заповнена схема може мати такий вигляд:

Пора року	Голосна, дзвінка, многострунна, співуча, стоголоса	Дивовижна, весела, всепереможна, ждана, живодайна, благодатна, рання		
I				
Трава	Зелена, смарагдова, яскрава, ясно-зелена	Духмяна, запашна, пахуча, ароматна	Молода, невисока, некошена, росиста, свіжа, соковита	Жива, молода, ніжна, тиха, чиста
I				
Земля	Волога, розбухла, розкисла, розтала, свіжа, сира, чорна, тепла, бездоріжна, м'яка, непросохла		Молода, орна, переорана, пишна, плодюча, родюча, розкішна, свята	
I				
Ріка	Голуба, прозора, світла, синя, срібляста, темна, ясна, чорна, ясновода	Багатоводна, м'яководна, повновода, обміліла, розлита, безбережна	Бурхлива, збунтована, неспокійна, мільйонносила, нестримна, розбурхана, стрімка, швидкоплинна	
I				
Повітря	Проходне, холодне, нагріте	тепле, Легковійне, спокійне, нерухоме	безвітряне, Пахуче, ароматне, п'янке, свіже, хмільне, чисте, цілюще	

I

Сонце	Блискуче, жовте, жовтогаряче, світле, червоне, яскраво-біле, ясне, яскраве	Веселе, весняне, похмуре, урочисте, благовісне, лагідне, ласкаво-променисте
--------------	--	---

Інший варіант виконання цієї технології: зривання з намальованого дерева листків із словами-означеннями та відповідне заповнення цими словами опорної таблиці-матриці. Технологію "Дерево означень" можна модифікувати до синонімів, багатозначних слів та інших аспектів мови.

Для вивчення дієслів ефективною є технологія «Тематичне поле дієслів» (або «Дієслівна матриця»), спрямована на розвиток чуття слова, логічного і асоціативного мислення, зв'язного мовлення. Система відповідної навчально-пізнавальної роботи включає таку послідовність дій:

1. Висловити припущення, чому в українській мові багато дієслів.
2. Дати визначення дієслова як частини мови.
3. Заповнити порожні ділянки у таблиці-матриці, дібравши приклади відповідних дієслів (*наочність додається – групи дієслів за значенням: мовлення, мислення, відчуття, волевиявлення, психічний стан, турбота, рух, функціонування механізмів, стан природи, стан людини та ін.*).
4. Виділити яскравим кольором ті дієслова, які стосуються теми «Праця» (у значенні «діяльність людини»).
5. Підготувати опис процесу праці (ліплення іграшок з глини, вишивання картинних полотен, складання віршів та ін.), використовуючи якомога більше дієслів.

З метою розвитку образного мислення, збагачення мовленнєвої пам'яті школярів можна використати технологію навчання «Кольорові прикметники» на основі прикметників-кольороназв за такими діями:

1. Дати визначення прикметника.
2. Пригадати основні види кольорів, назвати слова (включаючи синоніми), які передають кольорову гаму навколишнього світу.
3. Поділитися думками щодо назв сонячних кольорів, нейтральних, гарячих, холодних. На основі індивідуальних вражень окреслити асоціативне тематичне поле кожної кольороназви.
4. З'ясувати, що символізує прикметник-кольороназва у таких фразеологізмах: *дивитися крізь рожеві окуляри, блакитна кров, синя панчоха, видати чорне за біле.*
5. Назвати інші фразеологізми, у яких є кольороназви, прокоментувати узагальнено-образне значення стійких словосполучень.
6. Навести приклади вживання кольороназв для вираження глибокої філософії життя з художньої літератури, усної народної творчості (наприклад, *«червоне – то любов, а чорне – то журба»* (Д.Павличко).
7. Написати твір-мініатюру, використовуючи різнобарвні зорові картини, образи.

Звісно, дуже добре, якщо учні в процесі виконання цієї технології використовують різні види словників (синонімів, фразеологізмів, крилатих висловів). Окреслена система роботи передбачає функціональний і асоціативний підхід до колірної лексики, що має практичне значення для розвитку інтелекту, зв'язного мовлення, естетичного світовідчуття учнів.

У даному контексті наведені вузькометодичні технології навчання являють собою спосіб вироблення окремих мовних і мовленнєвих умінь та навичок, що передбачає чітко визначену послідовність дій (відповідно до інструкції), орієнтованих на заздалегідь окреслений кінцевий результат.

Таким чином, живе навчання мови потребує пошуку нових шляхів проникнення в таємниці мови, образної думки, суті речей. Результатом такого пошуку можуть бути різні технології навчання, на локальному рівні – це «Антонімічні пари», «Фразеологічна синонімія», «Синтаксичні синоніми», «Словотвірні кущі» та ін. [2, 87-90].

Осмислення специфіки і різноманітності педагогічних технологій на трьох рівнях застосування (загальнопедагогічні, лінгвометодичні, внутріпредметні) – важливий крок учителя на шляху підготовки до творчого пошуку, реалізації на практиці перспективних навчальних систем, що веде до опанування складного мистецтва навчати.

Література

1. *Інноваційні технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми та пошуки* (Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції). – Житомир: Полісся, 2004. – 212с.
2. *Кучерук О.А.* Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ, 2006. – 200с.
3. *Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник/* За ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 560 с.
4. *Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/* За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200с.
5. *Селевко Г.К.* Современные образовательные технологии: Учебное пособие для пед. вузов и институтов повышения квалификации. – М: Народное образование, 1998. – 272с.

6. *Токмань Г.* Сучасні навчальні технології та методи викладання літератури// Дивослово. – 2002. - №10. – С.40–45.
7. *Філософський словник/* За ред. В.І.Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800с.